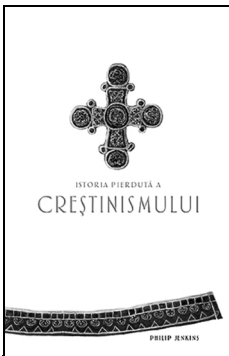

RECENZII

Philip Jenkins, *Istoria pierdută a creștinismului*, traducere din limba engleză de Mihai Moroiu, consultant științific ierom. Agapie Corbu, Editura Baroque Books & Arts, București, 2018, 379 p.

În timpurile din urmă – și cu precădere din mediul academic anglo-saxon – savanții vin să ne spună ce s-a mai pierdut din creștinism. Unii o spun într-un mod argumentat, printr-o expunere plină de erudiție, alții, mai numeroși, ne amintesc – în tot felul de lucrări propagandistice – că sfârșitul creștinismului este iminent, fiind cu totul pierdută orice speranță pentru adepții acestei religii. Potrivit unor astfel de autori, dovezi irefutabile sunt la tot pasul și nu doar în „Occidentul decadent”. În acest moment, discernământul (διάκρισις) fiecăruia dintre noi intră în acțiune, consolidând, în unele cazuri, stânca tare a credinței sau tulburând și mai mult nisipul mișcător de sub picioarele unora dintre noi. Dar să nu deznădăjduim! Speranța vine încă o dată de la specialiști, care lămuresc problema în cele mai mici detalii. Din rafturile librăriilor de la noi, două lucrări apărute recent mi-au reținut atenția în mod special, cele semnate de Philip Jenkins (*Istoria pierdută a creștinismului*, traducere din limba engleză de Mihai Moroiu, consultant științific ierom. Agapie Corbu, Editura Baroque Books & Arts, București, 2018, 379 p.) și Bart D. Ehrman (*Ce s-a pierdut din creștinism? Bătăliile pentru Scriptură și credințele pe care nu le-am cunoscut*, traducere de Cornelia Dumitru, Editura Humanitas, București, 2019, 432 p.).

Parcurgând CV-ul autorilor menționați, îți dai seama imediat că aceștia se încadrează, fără probleme, în categoria celor puțini, erudiți și excelenți specialiști ai domeniului în care scriu. Lăsând pentru altă dată cartea lui Bart D. Ehrman, ne concentrăm atenția în rândurile de mai jos asupra volumului semnat de istoricul de la

Baylor University (SUA). Titlul original al cărții lui P. Jenkins, publicată în 2008, este *The Lost History of Christianity. The Thousand-Year Golden Age of the Church in the Middle East, Africa, and Asia – and How It Died* (HarperOne, New York). După cum lesne se poate observa, subtitlul acestui volum nu este tradus în limba română, dar fiind una dintre puținele cărți de la noi ce a avut privilegiul unui consultant științific m-am liniștit, fiind, cel mai probabil, vorba despre o cutumă editorială neștiută de mine.

Miza cărții pe care o avem în vedere pare a fi următoarea: „Nici un istoric serios al creștinismului modern nu ar lăsa Europa în afara poveștii lui; iar a omite Asia din cronica medievală este la fel de condamnat. Nu putem înțelege istoria creștină fără Asia – și, de fapt, nici istoria Asiei fără creștinism” (p. 27). Așadar, *Istoria pierdută a creștinismului* are în vedere mai ales Bisericele creștine ale Răsăritului, în special pe cea *Nestoriană* și *Iacobită*, iar autorul ne avertizează încă o dată că „orice istorie a creștinismului care nu acordă atenția cuvenită iacobiților și nestorienilor își ratează în bună măsură ținta” (p. 7). Într-o anumită măsură, așa este, istoria religiei creștine ar trebui să țină cont de toate ramurile creștinismului timpuriu. Dar, pe de altă parte, nu mai puțin adevărat este faptul că aceste ramuri s-au dezvoltat aproape independent una de cealaltă. După lupte seculare și despărțiri foarte dureroase între „frați”, ortodocșii au ieșit învingători în cele din urmă, iar celelalte ramuri, care nu au acceptat hotărârile Sinoadelor ecumenice, au fost considerate eretice. Pentru a deosebi între cele două paradigme, Philip Jenkins evidențiază faptul că „în universul roman și cel bizantin, desigur, creștinismul s-a adaptat la culturile dominante, distanțându-se permanent de rădăcinile semitice. Dimpotrivă, nestorienii, iacobiții și ceilalți proveneau din Siria și Mesopotamia, iar cultura lor se formase într-o tradiție semitică profund familiară apostolilor” (pp. 126-127).

În cele din urmă, din ce în ce mai slăbit, „trunchiul asiatic al Bisericii” (ca să păstrăm terminologia lui Jenkins), adică nestorienii, iacobiții și ceilalți, a căzut definitiv sub sabia soldaților lui Timur Lenk (1336-1405). Schimbările au fost radicale și ireversibile, în acest sens fiind de ajuns să menționăm doar faptul că orașe mari ale lumii din vechime, cândva importante centre ale creștinismului, precum Merv (Merw), Antiohia, Edessa, Nisibis ș.a., au dispărut efectiv de pe harta lumii creștine. Mai mult decât atât – ceea ce

a fost timp de secole neverosimil –, în data de 29 mai 1453, prin căderea Constantinopolului, oamenii acelor vremuri erau convinși că trăiesc „ziua când lumea s-a sfârșit”. Aveau perfectă dreptate, lumea așa cum o știau ei s-a sfârșit, dar cum ne place nouă astăzi să spunem: când o lume dispare, o alta e pe cale să se nască. În ce mod am putea vorbi despre Renaștere fără contribuția directă sau indirectă a bizantinilor plecați de sub stăpânirea otomană? Privind retrospectiv, nu putem să nu fim de acord cu faptul că „în repetate rânduri de-a lungul istoriei, arborele Bisericii a fost tuns și retezat, de multe ori cu sălbăticie” (p. 13).

Astăzi, de regulă, când ne referim la Biserica medievală, avem în vedere doar lumea occidentală, de limbă latină. Însă, este foarte adevărat că „Bisericile Răsăritului se aflau în anul 800 la nivelul pe care Europa latină nu avea să-l atingă decât cel mai devreme în secolul al XIII-lea” (p. 19). Să ne gândim doar la perioada carolingiană și la influența semnificativă a bizantinilor. Fără nici o exagerare, carolingienii imitau tot ce era bizantin: veșmintele, arta culinară, arhitectura (sunt exegeți care susțin cu argumente solide faptul că palatul de la Aix-la-Chapelle a fost ridicat de carolingieni după modele bizantine). Așadar, schimburile culturale între Bizanț și Occident sunt, cel puțin în perioada carolingiană, cu totul asimetrice. Dar, spune autorul a cărui carte o avem în vedere, „creștinismul a devenit predominant european nu deoarece continentul ar fi avut afinități evidente față de această credință, ci în mod implicit: Europa a fost continentul unde nu a fost distrus” (p. 14). Nu încă, dar se fac eforturi în acest sens.

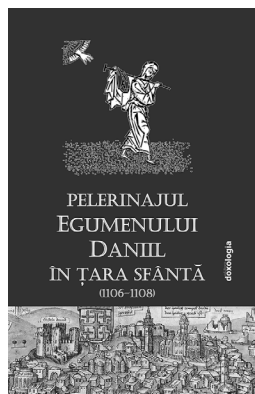
Philip Jenkins evidențiază încă un aspect ce ar trebui să dea de gândit celor care susțin uneori prea apăsător originalitatea filosofiei arabe și influența acesteia asupra autorilor din Evul Mediu occidental, de vreme ce „o mare parte din ceea ce numim erudiție arabă era în realitate siriană, persană și coptă, și nu neapărat musulmană” (p. 34). Această idee coroborată cu tezele lui Sylvain Gouguenheim (în special, cu aceea din lucrarea *Aristotel la Muntele Saint-Michel. Rădăcinile grecești ale Europei creștine*) ar putea duce la rezultate dintre cele mai interesante.

În definitiv, putem readuce în discuție multe tradiții demult apuse din diverse motive, însă trebuie să recunoaștem faptul că întotdeauna istoria este scrisă doar de învingători. Volumul pe care îl avem în vedere este publicat în condiții grafice și editoriale

excepționale. Cartea, obiectul în sine, este o bijuterie. Totuși, consultantul științific al volumului ar fi putut îndrepta prin note de subsol unele formulări mai puțin inspirate, precum „părintele Origen” (p. 22), „Biserica lui Timotei” (pp. 23, 28), „Toma d’ Aquino” (pp. 30, 73, 125); „Tertulian, inspirat părinte al Bisericii” (p. 56), „*theosis*, adică dumnezeirea” (p. 116) ș.a.m.d. În repetate rânduri am întâlnit folosirea nepotrivită a majusculei (dar și a minusculei), mai ales în cazul Bisericii/ bisericii. Dincolo de aceste mici scăpări, fără nici o îndoială, cartea lui Philip Jenkins este interesantă, bine scrisă și atent documentată, fiind la granița dintre un text bun de popularizare și unul academic. Parcurgerea acestei cărți nu poate aduce decât beneficii.

Florin Crîșmăreanu

Pelerinajul egumenului Daniil în Țara Sfântă (1106-1108), Studiu introductiv și traducere din limba rusă de Anca-Elena Văraru, Note de subsol și postfață de Marina Vraciu, Editura Doxologia, Iași, 2018, 139 p.

Fiecare cultură are, printre multe altele, și o literatură de călătorii, care a îmbrăcat, în funcție de epocă și de spațiul geografic, diferite forme, precum aceea de explorare a unor noi teritorii, misiuni diplomatice, pelerinaje ș.a. Toate aceste forme având doza lor consistentă de aventură. Interesant mi se pare faptul că, în zilele noastre, cu cât oamenii călătoresc mai mult și la distanțe mai mari de casă, cu atât mai puțin scriu despre o astfel de experiență. În trecut, un astfel de jurnal de călătorie constituia un adevărat ghid pentru

cei care doreau să parcurgă la un moment dat același drum.

Dintr-o anumită perspectivă, o călătorie nu este altceva decât o întâlnire cu *celălalt*, asemenea sau total diferit de noi. Diferența poate merge de la înfățișare, limbă, port și până la obiceiuri, cultură în general. Uneori, în creștinism, căutarea întâlnirii cu celălalt îmbracă forma sa desăvârșită într-o călătorie mai specială: pelerinajul

(în acest sens, se poate consulta cu folos lucrarea clasică a lui Pierre Maraval, *Lieux saints et pèlerinages d'Orient. Histoire et géographie des origines à la conquête arabe*, préface de Gilbert Dagron, Cerf, Paris, 1985). De curând a fost publicat un text fundamental al literaturii de călătorie din Răsăritul creștin: *Pelerinajul egumenului Daniil în Țara Sfântă (1106-1108)* (Editura Doxologia, Iași, 2018). Această lucrare de început a literaturii ruse este tradusă pentru prima dată în română din limba rusă contemporană, exemplar care „se bazează pe originalul scris în limba rusă veche din secolul al XV-lea” (p. 11).

Călătoria egumenului Daniil spre Țara Sfântă, pe mare și pe uscat, s-a desfășurat între 1106 și 1108, perioadă în care rege al Ierusalimului era Balduin I (1100-1118), cu care Daniil a legat o oarecare prietenie, „apărătorul Țării Sfinte” numindu-l pe egumenul slav „ajutor al său” (p. 88). Mai mult decât atât, spre sfârșitul scrierii sale, monahul rus spune că Balduin „mă cunoștea destul de bine și mă avea la inimă, iar ca bărbat era un om virtuos, nici prea smerit, nici prea mândru” (p. 109).

Odată ajunși în Ierusalim, Daniil și cei care îl însoțeau s-au stabilit pentru șaisprezece luni la metocul mănăstirii palestiniene Sfântul Sava (p. 30). De aici, a făcut mai multe vizite în împrejurimi, însoțit întotdeauna de un călugăr grec înaintat în vârstă. La un moment dat, în scrierea pe care o avem în vedere, monahul slav mărturisește că „numai adevărul am scris despre aceste Sfinte Locuri, doar ce am văzut cu ochii mei” (p. 93).

Din punct de vedere formal, textul lui Daniil este asemenea unui mozaic, alcătuit din mici piese ce descriu locurile pe care le-a vizitat – informații pe care le-a așternut în scris, cel mai probabil, la întoarcerea din acest pelerinaj –, ce formează sub ochii cititorului, în cele din urmă, un tablou complet cu o tușă mai apăsată pe experiența trăită în preajma Mormântului Sfânt. În definitiv, ce poate fi mai înălțător pentru un creștin decât să pășească în locurile „unde Hristos a mers cu picioarele Sale” (p. 93)?

Lucrarea egumenului slav este scrisă într-un limbaj simplu, destinată, cel mai probabil, oamenilor de rând, clerici sau laici, care doresc să preguste, într-o anumită măsură, bucuria oferită de o astfel de călătorie. Totuși, pentru a întreprinde acest pelerinaj, spre Țara Sfântă, monahul rus trebuie să fi avut o anumită doză de curaj, deoarece un astfel de drum nu era lipsit de pericole, pe

care Daniil le evidențiază în câteva rânduri. Amintesc aici doar episodul în care grupul din care făcea parte și egumenul rus este capturat de către pirați: „acolo ne-am întâlnit cu pirații pe cele patru galere, care ne-au luat prizonieri și ne-au jefuit pe toți” (p. 87).

Din această cărțuție aflăm lucruri dintre cele mai interesante, precum numărul de episcopi din insula Cipru, că Sfântă Cruce era făcută din lemn de chiparos; aflăm, de asemenea, din ce era făcută tămâia neagră, cea albă și multe altele. În economia lucrării extrem de importante sunt unitățile de măsură menționate la tot pasul de Daniil: stânjen, verstă, sajen, cot, aruncătură de băț/ piatră, tragere cu arcul ș.a.m.d. Acestea nu mai spun mare lucru omului din secolul XXI, însă monahul rus folosește pe fiecare pagină a scrierii sale aceste unități de măsurare a lungimii. Acest aspect arată caracterul practic al textului.

Chiar dacă Daniil apelează frecvent la Scriptură, el utilizează și informațiile oferite de scrierile apocrife, pentru a completa descrierile pe care le face unor locuri sau personaje. Este adevărat că din perspectiva omului de astăzi unele informații furnizate de monahul rus nu sunt tocmai exacte, autorul confundând uneori personaje sau locuri (toate aceste inexactități sunt evidențiate în notele de subsol care însoțesc traducerea în limba română).

Capitolul cel mai amplu este dedicat de Daniil Sfintei Lumini: cum coboară la Sfântul Mormânt (pp. 108-117). Între altele, egumenul slav este un martor important într-o istorie a celor care au dat mărturie despre Lumina Sfântă de la Mormântul Domnului (vezi, în acest sens, Episcopul Auxentios al Foticeei, *Lumina Sfântă de Paști de la Ierusalim. Studiu asupra ritului Luminii Sfinte din Biserica Sfântului Mormânt*, traducere de Vasile Bîrzu, Editura Deisis, Sibiu, 1996, pp. 43-47). Totuși, nu se poate ignora descrierea lui Daniil cu privire la episodul coborârii Luminii Sfinte, care seamănă izbitor de mult cu ceea ce vedem la televizor în zilele noastre: „Și era acolo o mare înghesuială și o îmbulzeală sălbatică între oameni, astfel încât, mulți dintre ei se sufocau din cauza mulțimii” (p. 110). Se pare că în ceea ce privește comportamentul uman, în pofida trecerii timpului, nu este loc de progres, de îmbunătățiri...

Dacă un index ar putea părea o chestiune extravagantă pentru o lucrare „simplă”, precum aceea care descrie călătoria egumenului slav, o bibliografie care să includă, pe lângă edițiile și traducerile

prezentate succint de Anca-Elena Văraru (pp. 21-26), și literatura secundară ar fi fost binevenită și necesară.

Lucrarea egumenului Daniil are o dimensiune practică foarte evidentă. Pentru multă vreme această scriere a fost, fără îndoială, un ghid absolut necesar pentru toți cei care – din locurile de unde a plecat, la un moment dat, monahul slav – ar fi dorit să ajungă cu mai mare ușurință în Țara Sfântă. Dar oare, într-o lume ca a noastră, din ce în ce mai subjugată de paradigma pragmatică, mai este nevoie de un astfel de ghid? Indiferent de răspuns, este limpede că pelerinajul, în diversele sale forme, se întâlnește în toate religiile. Însă ce altceva ar trebui să fie pelerinajul, dacă nu o „comprimare” a propriei vieți, *in via*, însoțită de o conștientizare a propriilor păcate, pentru pregătirea întâlnirii cu veșnicia, *in patria*?

Florin Crișmăreanu